
МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.42

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ БАТЬКІВ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Бойко В. О.

У статті розкривається необхідність здійснення соціально-педагогічного супроводження батьків учнів інклюзивної школи. Аналізується сутність, головні умови, мета та основні аспекти соціально-педагогічного супроводження.

Ключові слова: інклюзивне навчання, інклюзивна школа, соціально-педагогічне супроводження, діти з особливими освітніми потребами.

В статье раскрывается необходимость проведения социально-педагогического сопровождения родителей учеников инклюзивной школы. Анализируется суть, основные условия, цель и некоторые аспекты социально-педагогического сопровождения.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, инклюзивная школа, социально-педагогическое сопровождение, дети с особенными образовательными потребностями.

The article reveals the necessity of socio-pedagogical support for children's parents at an inclusive school and offers an analysis of the essence, principal conditions, purpose and key aspects of socio-pedagogical support.

Key words: inclusive education, inclusive school, socio-pedagogical support, children with special educational needs.

Постановка проблеми та її значення. Сьогодні система національної освіти докорінно змінюється. Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами [3]. Засади навчально-виховного процесу сучасної загальноосвітньої школи були зорієнтовані головним чином на дітей з типовим розвитком і не враховують особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Запровадження та активне використання моделі інклюзивного навчання в загальноосвітній школі створює належні умови для рівного доступу до освіти учнів з особливими освітніми потребами, в коло яких входять і діти-інваліди, і діти "групи ризику". Крім того, інклюзивне навчання сприяє скріпленню родинних зв'язків, посиленню ролі сім'ї в навчально-виховному процесі дитини. Слід зауважити, що позитивний результат інклюзивного навчання можливий лише за умови активної участі всіх його учасників: учня, педагогів та батьків.

Аналіз досліджень та публікацій. Інклюзивна освіта як соціально-педагогічна проблема знаходиться в полі зору багатьох вітчизняних педагогів-дослідників. А. Колупаєва, Н. Мірошніченко, Ю. Найда, О. Рассказова, Н. Софій аналізують умови організації та впровадження інклюзивного навчання. Т. Єжова, А. Капська, Є. Холостова, О. Ярьска-Смірнова обґрунтовують роль сім'ї в процесі виховання та соціалізації дитини з особливими потребами. Все ж таки деякі аспекти соціально-педагогічної діяльності з батьками тих дітей, які навчаються в інклюзивній школі, залишаються поза увагою дослідників.

Мета статті – обґрунтувати необхідність проведення соціально-педагогічного супроводження батьків учнів у процесі здійснення інклюзивного навчання в загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, завдяки впровадженню інклюзивної освіти, батьки дітей з обмеженими можливостями мають

право відстоювати та захищати законні права й інтереси власної дитини шляхом вибору навчальних закладів та відповідних форм навчання. Зміна освітньої парадигми і перехід від усталених форм навчання до інклюзивної породжує низку проблем, які намагаються вирішити фахівці різних сфер не лише на місцевому рівні, а й державному: організація безбар'єрного архітектурного середовища, професійна підготовка педагогічних кадрів до роботи з даною категорією учнів, соціальна, медична та трудова реабілітація таких дітей тощо. Саме з цих причин досить часто родина має багато сумнівів щодо доцільності відвідування інклюзивного навчального закладу. Слід відмітити, що вагаються батьки не лише "особливих" учнів, а і здорових.

Все ж таки значна більшість батьків дітей-інвалідів у виборі освітнього закладу віддають перевагу навчанню вдома або у спеціальному закладі, яке, безумовно, не сприяє отриманню дитиною якісної освіти, а головне – призводить до певних труднощів її соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. До того ж при зміні форми навчання від загальної, індивідуальної або спеціальної на інклюзивну можуть мати місце й інші проблеми, які виникають як у дітей з особливими освітніми потребами, так і у здорових дітей і стосуються обох категорій батьків, а саме:

- негативне ставлення здорових дітей, їхніх батьків і навіть співробітників загальноосвітньої школи до учня з особливими освітніми потребами. Наслідком таких стосунків може бути небажання батьків "особливих" дітей залучати їх до інклюзивного навчання;

- невідповідні освітнім потребам та можливостям дітей навчальні програми, не адаптовані методологічна та навчально-технічна база. Крім того, слід зауважити, що наявність бажання у педагогів ЗОШ працювати з такими дітьми має підкріплюватись відповідною професійною та особистісною підготовленістю до здійснення навчально-виховної діяльності в умовах інклюзивного навчання, що не завжди має місце;

- батьки здорових дітей часто висловлюють побоювання в тому, що розвиток їхньої дитини може затримуватися присутністю тих, хто потребує значної уваги. Важливим при роботі з даною категорією батьків ми вважаємо донести вже накопичений досвід, який доводить, що успішність здорових дітей не стає гіршою, а часто їх показники виявляються вищими в інклюзивних умовах навчання, ніж в простому класі масової школи. На противагу цьому, члени родин дітей з особливими освітніми потребами можуть вимагати від вчителя, соціального педагога та інших працівників школи посиленої уваги до своїх дітей.

Зазначені проблеми поставили перед соціальним педагогом першочергове завдання – формування у шкільному колективі толерантного ставлення до дітей з деякими недоліками у фізичному та / або психічному розвитку, що дасть змогу вести активний спосіб життя всім учням. Т. Алексеєнко визначає толерантність як "неупереджене, терпиме ставлення до інших людей, несхожих за переконаннями, реакціями, культурами, віросповіданням і т. д., терпиме ставлення до оцінок, позицій і думок, які не співпадають з власними. Базова соціальна цінність успішного функціонування групи" [6, с. 481].

Для вирішення цього завдання необхідно проводити роботу не тільки з учнями, а й з їх батьками. Основою роботи з батьками здорових дітей має стати формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. У роботі з батьками здорових дітей слід дотримуватися підходу, який визначає толерантність як свідоме допущення суб'єктом будь-чого, що ним не схвалюється; визнання багатомірності і різноманіття людської культури та норм поведінки як повага і визнання рівності всіх людей, відмова від домінування і насильства та переважання будь-якої однієї точки зору.

Формування у батьків здорових дітей толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами може здійснюватися за допомогою різних форм і методів. Однією з розповсюджених форм є батьківські збори, які можуть проводитись з використанням інноваційних, інтерактивних методів. Їх слід об'єднувати в цикл зустрічей за принципом наступності, послідовності і системності. Основна мета циклу таких зборів – формування установок розуміння і прийняття чужої думки, вміння проявляти емпатію, елементарно налагоджувати контакти.

На нашу думку, доцільно проводити соціальному педагогу з залученням інших фахівців, які можуть більш детально висвітлити коло необхідних проблем, цикл батьківських зборів з вищевказаної тематики з обов'язковою участю в них батьків здорових дітей і батьків дітей, які мають особливі освітні потреби за таким алгоритмом:

1. Просвітницький блок:

а) інформаційний блок – покликаний дати батькам відповідь на питання "що таке інклюзивна освіта", його основні принципи, які особливості дітей з обмеженими можливостями здоров'я; переваги інклюзії дітей з порушеннями здоров'я, можливі труднощі і проблеми;

б) законодавчий блок – дозволяє батькам отримати інформацію про права дітей взагалі і права інвалідів зокрема в українському і міжнародному законодавстві, що забезпечує право на рівний доступ дітей до освіти; про те, на яку законодавчу базу потрібно спиратися у процесі здійснення інклюзивного навчання, яка роль під час інклюзивного навчання відводиться батькам, а яка – самим дітям; взаємодія з якими інстанціями допоможе дитині, в тому, щоб потрапити до загальноосвітнього закладу з інклюзивною формою навчання; як вибудовується графік занять дитини і які умови створюються для того, щоб вона відчувала себе в школі комфортно.

2. Блок обміну досвідом:

а) спільне обговорення досвіду зарубіжних країн щодо впровадження інклюзивної освіти;

б) спільне обговорення проблем і труднощів, з якими довелось зіткнутися при переході до інклюзивної освіти;

в) спільне обговорення конкретних прикладів – історій про дітей з інвалідністю, які успішно навчаються в масових школах.

3. Психологічний блок, який проводиться психологом освітнього закладу, покликаний допомогти батькам і "хворих", і "здорових" дітей вирішити проблеми та труднощі психологічного характеру:

а) руйнування бар'єрів, стереотипів – припускає розгляд існуючого упередженого ставлення до людей з інвалідністю та підходів до розуміння проблем їхньої обмеженої життєдіяльності; вироблення основних напрямків щодо руйнування бар'єрів;

б) набуття навичок та вмінь спілкування і взаємодії з представниками різних інстанцій: органів місцевого самоврядування, опіки та піклування, медичних закладів, адміністрацій загальноосвітніх навчальних закладів.

Спільні заняття дозволяють реалізувати основний принцип інклюзії "Інший – не означає поганий!" і захистити права дітей з обмеженими можливостями на рівний доступ до освіти та спілкування з однолітками. Робота, побудована подібним чином, допомагає батькам типових учнів краще розуміти проблеми дітей, а батькам дітей-інвалідів позбутися надмірної опіки над ними, оскільки так діти стають більш самостійними і впевненими в собі.

На нашу думку, соціальному педагогу інклюзивної школи, працюючи з батьками школярів, слід використовувати технологію соціального супроводження батьків для формування правильних взаємостосунків у системі "учень – родина – педагог". Термін "соціальне супроводження" в соціальній педагогіці вживається переважно стосовно супроводу прийомної сім'ї, але слід відмітити доцільність його використання і під час роботи з дітьми з особливими потребами та групи ризику, які становлять категорію учнів з особливими освітніми потребами.

Соціальне супроводження – технологія, метою якої є здійснення соціальної опіки, надання допомоги та патронажу для подолання життєвих труднощів, зазначає А. Капська [5, с. 411]. Соціальний супровід здійснюється протягом певного, часто досить тривалого часу. В ході такої роботи родина отримує від соціального педагога та, за потреби, інших фахівців правову, психологічну, соціально-педагогічну, соціально-економічну, соціально-медичну та інформаційну допомогу. Мета соціального супроводження батьків – покращення життєвої ситуації, зведення до мінімуму негативних наслідків від негараздів, розв'язання проблем. Соціальний супровід має бути:

- комплексним (клієнту надається група послуг);
- довготерміновим (робота ведеться протягом тривалого часу);

- активним (клієнти мають брати активну участь у вирішенні власних життєвих проблем).

Головними завданнями соціального супроводження є:

- ефективне використання будь-яких ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації і розв'язання проблем клієнта;
- надання адресної допомоги таким чином, щоб у подальшому клієнт умів самостійно розв'язувати власні проблеми;
- формування партнерських взаємовідносин між клієнтом, соціальним педагогом та іншими державними і громадськими установами.

Можна виокремити наступні принципи соціально-педагогічного супроводження батьків:

- неперервність супроводу;
- будь-які поради соціального педагога мають надаватися як рекомендації, а не нав'язуватися клієнту;
- пріоритет інтересів спеціаліста завжди має підтримувати інтереси дитини;
- комплексний підхід супроводу: скоординована діяльність команди спеціалістів та батьків дітей.

У сучасній педагогічній науці термін "супровід інклюзивної освіти" тільки з'являється і розтлумачується як:

1. Один із видів соціального патронажу як цілісної та комплексної системи соціальної підтримки та психологічної допомоги, яка надається в рамках діяльності соціально-психологічних служб.

2. Інтегративна технологія, яка спрямована на створення умов для відновлення потенціалу розвитку та саморозвитку родини й особистості, результатом якого є ефективне виконання окремою людиною або родиною своїх основних функцій.

3. Взаємовідносини між супроводжуваним спеціалістом та тими, хто потребує допомоги.

Досвід упровадження інклюзивної освіти в інших країнах та Україні дає змогу стверджувати, що супроводу потребують батьки дітей обох категорій: і здорових, і тих, які мають особливі освітні потреби. Але ж батьки тих дітей, які мають особливі потреби, вимагають до себе підвищеної уваги, тому що всі вони живуть зі своєю проблемою, і проблема ця в більшості випадків залишається лише з ними. Сім'ї і дитині з обмеженими можливостями (за умови збереженого інтелекту останнього) властиве спотворення суб'єктивного образу світу – уявлень про ставлення до себе і до навколишнього світу в цілому. В результаті цього з'являється відчуження і порушується адаптація до життя як психологічний захист від "ворожого" оточення.

До деформацій образу світу, які зустрічаються найчастіше, і порушень адаптації відносять й "комплекс жертви", який виражається в апатії, відмові від відповідальності за себе й інших, безпорадності, заниженій самооцінці, і "комплекс знедоленості", для якого характерні соціальна індиферентність, відгороджена, звичка розраховувати лише на себе. І в тому, і в іншому випадку люди сповнені катастрофічних очікувань і передчуттів, побоюються негативного впливу від будь-яких подій у своєму житті. Це поєднується із зовнішнім локусом контролю – екстернальністю, тобто схильністю пояснювати основну частину життєвих невдач зовнішніми обставинами (не "я роблю", а "зі мною відбувається", "так вже склалися обставини", "від долі не втечеш"). Подібне емоційне самопочуття негативно впливає і на душевне благополуччя їхніх дітей, на їх відносини з оточенням і посилює соціально-психологічні та особистісні конфлікти.

Висновки. Проблеми соціально-педагогічного супроводження батьків дітей, що відвідують інклюзивні класи, знаходяться на перетині функціоналу багатьох спеціалістів, а тому не можуть бути віднесені до сфери професійної діяльності лише соціального педагога.

Доцільним ми вважаємо виділити основні складові у здійсненні соціально-педагогічного супроводження батьків, чії діти навчаються в інклюзивній школі:

- підтримка батьків учнів з особливими освітніми потребами під час переходу до інклюзивного навчання;
- підготовча робота з батьками здорових дітей;

- спільні заняття батьків усіх категорій учнів інклюзивного класу.

Дана соціально-педагогічна технологія, з одного боку, виступає контролем за умовами виховання дитини, з іншого – використовується як система допомоги, яка надається для вирішення життєвих проблем, пов'язаних з їхньою дитиною. Головним результатом соціально-педагогічного супроводу батьків і, як наслідок, самих дітей має стати нова життєва якість батьків – адаптивність, тобто здатність самостійно досягати відносної рівноваги у відносинах з собою та оточенням, як у сприятливих, так і в екстремальних життєвих ситуаціях. Адаптивність передбачає прийняття життя (і себе як її частину) у всіх проявах, відносну автономність, готовність і здатність змінюватися в часі і змінювати умови свого життя – бути її автором і творцем.

Література

1. Дети группы риска в общеобразовательной школе : учебник / под ред. С. В. Титовой. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : науково-методичний посібник / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – К. : Науковий світ, 2010. – 196 с. – (Серія "Інклюзивна освіта").
3. Наказ Міністерства освіти і науки "Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання" від 01.10.2010 № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/. – Назва з екрана.
4. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін. ; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : А. С. К., 2012. – 308 с.
5. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.
6. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – С. 481.
7. Що таке інклюзивне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.edu.aurveda.org.ua/inclusive/5-scho-take-nklyuzivne-navchannya.html>. – Назва з екрана.